NAŠA VJERSKA OBITELJ KAO ODGOJNI FAKTOR

(u našim društveno-političkim prilikama)

Dr Jordan KUNIČIĆ

Opstoji li danas oblik svjedoka vjere o kojemu sv. Pavao u Heb 12? Možda se nalazi u krugu vjerski dosljednih roditelja, odgajatelja svoje djece, stvaralaca svjetlije budućnosti za vjersku zajednicu.

Ne namjeravam pojmovno analizirati ovaj problem. Ovo je *pastoralni*, a ne filozofski Tjedan. Želim uočiti neke činjenice, označiti neka gledišta, natuknuti neke smjernice. To može nešto značiti za praksu.

Neki su predlagali da govorim o obitelji kao odgojnom ambijentu. To nisam prihvatio. Pod izrazom »odgojni ambijent« ušlo bi i pitanje stana, smještaja kuće, članova obiteljske zajednice, npr. djeda i bake i njihove uloge u odgajanju djece. Time bih prešao u opću pedagogiku, u skup standardnih tema.

Želim pristupiti pitanju bliže i neposrednije. Konstatirajmo odmah da je današnja obitelj *otvorena*. Toliko je otvorena da joj zaštitni zidovi popuštaju. Nisu li srušeni? Nije li to onaj opustošeni Izajinin vinograd? A prema čemu je ta vjerska obitelj otvorena? Ponajviše prema pokretu ateizacije i sekularizacije. Zbog toga je želim promatrati samo u religiozno-odgojnoj perspektivi.

Polazna točka

Vjerski roditelji, svećenik, vjerski odgajatelj, susreću se s fenomenom ateizma i na njemu sagrađenom etikom. Kako da se ravnaju? Može li teist i ateist graditi sretnu budućnost za odgajanika? Opstoji li među njima barem koja zajednička točka?

Nema sumnje, obitelj se nalazi u središtu pastoralne pažnje u Crkvi. Ali i mi ponekad kao da zaboravljamo gledati u tu obitelj očima vjernika i teologa. Uočujemo razna gledišta, a kao da zaboravljamo svoja vlastita. Jer nije za nas obitelj, poglavito i jedino, prva biološka zajednička stanica, ne, ona je nešto više. Sakramentom ženidbe obitelj je ubrojena među činioce spasenja jer taj misterij prenosi na djecu, u budućnost (Denz br. 3691). Zar ne opažamo da Crkva slijedi stope svoje duhovne djece od rođenja (krštenje) preko sazrijevanja do muževnosti (snagom drugih sakramenata) sve do otpraćaja sa zemlje preko sakra-

menta bolesnika ili zadnjeg pomazanja? Crkva sakramentalno prožima ovozemni život svoje duhovne djece. Prati ih kroz sve važnije faze života.

Ali kako »aterirati« s ateistima kad oni ne priznaju taj religiozni teren? Zajednički nam je teren u ČOVJEKU, u zahtjevima prirodnog morala. Poziv na ono humano i humanizirajuće, na ono prirodno i svim ljudima u glavnim obrisima zajedničko može nas osposobiti, barem donekle, da i u ovom pitanju povedemo razgovor s ateistima, tj. zastupnicima etike osnovane na ateizmu.

Ujedinjene nacije predstavljaju veliku ljudsku obitelj: čovječanstvo na jednom okupu. Danas kao i jučer čovječanstvo izjavljuje da je obitelj prirodna i osnovna društvena zajednica (čl. 16), s obiteljskom autonomijom (čl. 12). Roditelji, kao i svaki čovjek, imaju pravo na slobodu vjere (čl. 18) i pravo da biraju vrstu obrazovanja za svoju djecu (čl. 26). Ograničenja toga prava mogu doći iz prava i sloboda drugih, iz zahtjeva morala, javnog poretka i općeg blagostanja u demokratskom društvu (čl. 29).

Svakomu je jasno kako je ovaj posljednji član vrlo elastičan i višeznačan. Međutim, sigurno je da je obitelj zajednica osnovana od prirode. Njena egzistencija, njezin cilj i bitna struktura ne ovise o glasačkoj mašini, o kvantumu glasača, o volji većine. Krvne veze, egzistencijalna ovisnost, nameću njenu osnovnu strukturu i postavljaju oblik obiteljske »vladavine«. Recimo da je ta vladavina obiteljski autoritet, a on je jači od autoriteta sile i straha, jer je autoritet spontane ljubavi, obzira, poštovanja, obostranog darivanja itd.

Pračinjenično pravo i dužnost

Kad govorimo o religiozno-moralnom pravu i dužnosti odgoja, nekom mi se silom nameće misao kako je potrebno vješto kormilariti između »sve se mijenja« i »ništa se ne mijenja«. A to je problem prvih filozofa, a bit će i zadnjih, dakako, u drugačijoj formi. Neki sa zadovoljstvom ponavljaju viziju promjena o kojima govori GS u brojevima 4—10, ali kao da neće da pripaze i na br. 4. u kojemu se govori o »valores perennes« (trajne, vječne vrijednosti) i na br. 10. u kojemu nas Koncil upozorava da se mnoge stvari ne mijenjaju, nego ostaju uvijek iste.

Prenesimo to na naše pitanje. Počnimo od obiteljske strukture. Ako kažemo da je obiteljski život u trajnoj dinamici, ili da je cilj toga života »ljubiti i biti ljubljen« (što je podložno vrlo različitim interpretacijama), ne zaboravimo da i u ljubavi postoji neki RED, tako da prekršiti taj red znači prekršiti ljubav. Neka ljubav kraljuje u obitelji, ali kršćanski shvaćena ljubav u obitelji jest *kršćanski poslušna i stvaralačka.* Ta je ljubav kršćanski poslušna savjesti, Bogu, Crkvi, ali je aktivna, stvaralačka, tj. po sebi teži za stvaranjem novih života.

Doprli smo do nečega što je trajno i nepromjenljivo. Ne smijemo se zaustaviti na braku kao instituciji niti na braku kao zajednici ljubavi. Idimo dalje. Ne zaustavljajmo se niti na pozivu na rađanje, nego protegnimo taj teološki smjer do ODGAJANJA djece. Sv. Toma nam je davno

rekao da su nam roditelji, poslije Boga, izvor egzistencije i svega onoga što je po prirodi s egzistencijom združeno (II-II, q. 101, art. 1). Roditeljska ljubav je i u odgajanju stvaralačka i spasiteljska. Tu će misao ponoviti Drugi vatikanski sabor tvrdeći da i bračna ljubav i kompletno ustrojstvo obitelji idu prema daljnjoj svrsi: rađanje i odgajanje djece (GS br. 50;48). Prema tome, roditelji imaju prvotnu, iskonsku i neotuđivu dužnost i pravo odgajanja (GE br. 5).

Ali to pravo i ta dužnost odgajanja ne lebde u zraku. Roditelji su prenijeli na djecu svoju krv, dio sebe. Zbog toga oni imaju neko pravo na svoju djecu. A kako nema među ljudima prava a da mu ne bi kao korelat odgovarala neka dužnost, jedno i drugo podliježu raznim utjecajima činilaca koji pomažu i odmažu roditeljima u obavljanju te dužnosti ili u služenju tim pravom. To je zakon međuovisnosti i međuuzročnosti. Stambeni, ekonomski, socijalni, politički, kulturni i drugi faktori ulaze u svetište obitelji, i roditelji su dužni zauzeti svoje gledište prema njima.

Roditelji odgajaju djecu tako da ona postanu cjeloviti ljudi, integralne ličnosti. U tako kompleksnoj ličnosti religiozno-moralna dimenzija označuje temelj. Tako je na odgojnoj ljestvici vrednota. Zbog čega? Jer ta dimenzija zahvaća sve ljude. Vrijedi kroz svu povijest. Zasijeca u najdublje dubine bitka. Odgovara najintimnijim aspiracijama duše. Religiozni je osjećaj u ljudskom srcu kao krik lansiran u misterioznu beskrajnost Bitka (Pavao VI u govoru 13. II 1972). Osnovni se zahtjevi toga reda ne mijenjaju. Za ostvarenje toga poziva roditelji moraju biti spremni na odgovornost Onomu koji je taj red postavio.

Utvrdili smo da roditelji posjeduju kao »primum et inalienabile« pravo i dužnost odgoja djece. Mogu se zbivati razne socijalne i političke promjene, ali to pravo i ta dužnost ostaju kao trajne vrednote, kao neko *pračinjenično pravo i pradužnost*. Ni Crkva ni država ne smiju roditelje u tom pravu i u toj dužnosti zamijeniti, nego moraju stavljati samo supsidijarnu, pripomoćnu službu. U Deklaraciji čovječjih prava govori se da »obitelj ima pravo na *zaštitu* društva i države« (čl. 16).

Izmijenjene prilike

Jasnoća načela dolazi u krizu zbog konkretnih prilika. Dijalektika zbilje stavlja u pitanje mnoge periferijske probleme tog fenomena. Ali, ne znam kako bile snažne promjene, najprije stanimo na čvrsto tlo. Prilike ne određuju silom religiozno-moralni odgoj, niti ijedan drugi. Deterministički horoskop nije tako snažan da bi nametnuo neodoljivu silu roditeljskom pozivu. Određeno je u zvijezdama samo to da se ljubavi i njenoj invenciji ništa ne može nametnuti. Izvan svake je sumnje da bliža i dalja okolina djeluje na odgojni proces, ali odbijamo sistem konvergencije Williama Sterna ako ga netko shvaća tako da bi odgoj bio kao fatalistička posljedica ispreplitanja nasljeđa i okoline, unutarnjih i vanjskih odgojnih (ili razodgojnih) faktora. Odgoj spada na forum slobode, intencionalnosti, duha, a duh ne zna za verige.

a) *Unutar obitelji.* Pogledajmo malo te izmijenjene prilike. Hoćemo li reći da više ne opstoji nekadašnja obitelj? Hoćemo li je pozdravljati mahanjem s obale kao da je otplovila unepovrat? Ne. Ali ćemo ipak priznati da ima promjena. I to očitih.

Obitelj, škola i Crkva nekoć su se u religiozno-moralnom odgoju djece pomagale i dopunjale. I ulica je nekako disala istim duhom. U obitelji se osjećao duh jedinstva, solidarnosti, jer je i obitelj bila stabilnija i solidnija. Mogla je gledati u prošlost, ali je jednim okom mogla jasnije gledati i u budućnost.

Nadošle su razne promjene. Valovi širokog mora dopiru i do obiteljske luke. Ima i previše negativnih, destruktivnih, razodgojnih snaga a da bi im se roditelji mogli potpuno oteti. Neki faktori izvan obitelji pogoduju rastavama brakova. Rad žene izvan obitelji stvara neku nervozu. Teškoća pribavljanja kruha, tj. velika prezaposlenost, ubija polet, diže mir. Rad izvan obitelji, nesigurnost na ulici, nestalnost budućnosti i nesloga u narodu — lako će poremetiti ravnotežu odgojnog procesa.

b) *Izvan obitelji.* Sjetimo se migracionog fenomena, stambene krize, prevlasti tehnike. A kako je dubok osjećaj osamljenosti u napučenim gradovima zbog bezdušnog procesa urbanizacije? Gusto naseljeni gradovi su neosjetljivi. Umjetno planirane predaje i običaji ne mogu nadomjestiti one stečene u krugu obitelji, usisane s majčinim mlijekom. Izvana dolaze i slike, vijesti, novosti, pa radio i televizija nastupaju kao vrlo moćni napadači na odgojnu autonomiju obitelji. Roditelji se ponekad moraju braniti pred tim snagama kao pred napadačima (npr. pred slikama kriminala, neobuzdanog seksa, raznih poroka koje djeca ne mogu kritički ocijeniti itd.).

Uzmimo npr. jednu dobru kategoriju današnjice. Tko neće priznati da je proizvodnja pozitivna vrijednost? Ali ako ističemo da je čovjek prvotno ili isključivo proizvađač, to može djelovati negativno na život u obitelji. Neće li se i na ženi u obitelji odraziti nešto od te proizvodne atmosfere? A ona bi morala biti kao lijek ranama, anđeo mira, izvor duhovne topline. Neće li se duhovni osjećaji u obitelji podrediti mehanizmu proizvodnje? A gdje će svršiti istinski kavalirska ljubav? Svima je očito da danas i spolni odnosi nekako padaju pod utjecaj materijalnih preokupacija pa se tretiraju kao neka vrst proizvodnih odnosa. Sjetimo se npr. da mnogi mladi bračni par ne može preuzeti na sebe dužnost rađanja mladih života zbog stambene krize ili loših ekonomskih uvjeta. Kroz materijalizaciju lako se uvuče egoizam, hedonizam, izoliranost, a i humana i duhovna strana trpe mnogo štete.

c) Na žalost, odgojne teškoće dolaze i *iz religiozne sredine.* Nezavidna situacija u redovima vjernika izvabila je sud jednog ateiste o tome kako sekularizacija ruši vjerske sisteme i norme; ona nekako mijenja religioznu svijest, a religioznu praksu i ponašanje izlaže stalnim promjenama (E. Ćimić, DRAMA ATEIZACIJE, str. 61). A misaoni vjernik sažeto izražava to stanje među vjernicima tako da govori kako vjernici moraju da se suočuju s desakralizacijom kulta, demitizacijom dogme i demistifikacijom morala (Daniélou, OSPORAVANJA, str. 40).

Eto nas u spletu teškoća za religiozno-moralni odgoj. Roditelji, svećenici, odgajanici, konstatiraju da u Crkvi, među predstavnicima vjere i morala vlada nesloga, nesigurnost. Propovjednici daju vjernicima jesti

svakakvu hranu, pa je ovi ne mogu probaviti, ne mogu izmiriti proturječja između njihovih riječi i onog članka, onog načela i one vijesti iz religiozne sredine i sl. I ja se pitam kako to da su danas neki svećenici na tu pojavu neosjetljivi, da samo slegnu ramenima i kažu: pluralizam. Ja običavam odgovoriti da je činjenica raznog mišljenja često dokaz nikakva mišljenja, jer ispravno misliti znači jedinstveno misliti ondje gdje je misao faktor jedinstva i sloge u vjeri ili moralu i disciplini. U svakom slučaju, meni je uvijek više imponirala preokupacija za jedinstvom nego za pluralizmom, jer nas je stari Adam dovoljno opskrbio snagama da budemo »plures«, mnogi i različiti, ali samo preko Krista možemo postati JEDNO i JEDAN.

Ne odobravam da ostanemo neosjetljivi pred ovom dramom podijeljenosti u redovima vjernika i svećenika. Ne odobravam da katolički tisak djeluje razdvojno. Nitko nema pravo drugoga difamirati, još manje klevetati. Zar je Krist opozvao program »Da svi budu jedno«? Da nisu možda svećenici, da nismo mi svi izgubili pravo naviještanja Vesele vijesti jer smo izdali to jedinstvo? Gdje nam je autentičnost? Gdje je ono Pavlovo »isto osjećanje i isto mišljenje«? (1 Kor 1,11).

Nije sve potpuno tamno

Kad bi redatelj povijesti bio samo čovjek, njezina bi nas složenost bacila u očaj. Sva sreća da je Svemudri taj redatelj. Vidite, mi ponekad preuzimamo na sebe brigu koja spada na Boga. Recimo: mi se ponekad osjećamo odgovornima pred budućnošću, koja tko zna da li će i kakva će biti, a kao da smo indiferentni pred sadašnjošću za koju smo jedino odgovorni. Ako činimo što možemo i moramo, za budućnost neka nas ne mori briga. Opstoji Svemudri.

Sumnjamo da će obitelj sačuvati svoje bazične strukture? Nemojmo. Ona je i danas aktualna i uvijek popularna ustanova. Razni prepadi na nju nisu je slomili. I danas se čovjek u obitelji najbolje oporavlja. U njoj i danas muž i žena izgrađuju svoju sreću. U njoj se potpunije ostvaruju i nalaze svoj identitet. Možemo li to pobliže razjasniti? I to u atmosferi religije i religijskog morala?

Prošle godine održana je u Opatiji konferencija za sociologiju religije. Na toj se konferenciji čuo glas kako se budi »nevidljiva religija« ili »podzemne crkve«. Ateisti su govorili o toj činjenici. I tumačili su je tako da se takva crkva otimlje hijerarhijskoj strukturi. U tim »podzemnim crkvama« — pišu oni, ne ja — nalazi se spontana, karizmatična, profetska novost koja stvara »drugu crkvu« u tkivu same službene crkve. I u tom svijetu — nadodaju oni, ne ja — jezik je vjere čist, spontan, dorečen, nikad unaprijed određen institucijama niti podržavan običajima (VJESNIK od 28. X 1971).

Ovakvu ocjenu situacije sa strane ateista ja ne prihvaćam. Ali nalazim nešto za sebe. Mislim i za vas. Recimo da oni koji se nastoje skupljati u tim tzv. »podzemnim crkvama« idu za tim da intimnije i spontanije dožive i proživljavaju Crkvu. Što to znači? Da i današnjeg čovjeka, da i tog »vjernika« Bog nekako progoni. Nisu li u tim tendencijama predznaci sutrašnjice u kojoj će se mjesto velebnih katedrala graditi

domovi za duhovne vježbe?! Uzmimo kao činjenicu: i čovjek današnjice želi ući u svoju nutrinu. Ide li za tim ovo gibanje današnjice?

Uzmimo jednu drugu činjenicu. Malo mislimo da i danas mogu za vjernika biti veći neprijatelji njegovi ukućani (Mt 10,36), istomišljenici u vjeri. Nekada je radnička klasa smatrala vjernike neprijateljima, a danas i grlati ateisti priznaju da konfrontacija donosi manje koristi nego koalicija. Borbenost teizma i radničke klase na duhovnom polju ustupa mjesto razumijevanju, dijalogu, slozi. Zar to nije pozitivan znak?

Reći ćete mi da ja očekujem od ateista da surađuju s nama kao vjernicima. Ne. Niti mi kao takvi očekujemo njih, niti oni očekuju nas. Ipak smatram: u našim društveno-političkim odnosima ni mi bez njih, ni oni bez nas. Jer Bog nas drži pod istom kapom, nebeskom i državnom. Naša je sudbina — hoćeš-nećeš — povezana. Jedan od njih reče: »Svi smo u istoj koži, problem se sastoji u tome da se kao ljudi vratimo sebi« (VJESNIK, 28. X 1971). Naglašujem te riječi: »Da se kao ljudi vratimo sebi.« Znači da je i ateizam kao organizirana snaga dobio svoju masovnost, a teizam je nju i prije imao. I sada razgovaraju iz mase.

»Vratiti se sebi.« Program. Važan i za odgojni proces. Jer religiozna i moralna dimenzija izviru iz čovječje nutrine. Tu su se ugnijezdile aspiracije prema Apsolutnome: prema apsolutnoj istini, ljepoti, dobroti, sreći, vječnosti i sl. S druge strane, čovjek će uvijek osjećati u međuljudskim odnosima neku frustraciju, nesigurnost, nezadovoljstvo, svršnost, jer će ga uvijek netko nastojati eksploatirati, njime manipulirati. I tako će čovjek biti primoran da bježi u svoju nutrinu, u prostor kamo će u trenucima sabranosti doći i DUH, Bog koji zove i čeka. Da, zove i čeka, jer je čovjek dužan da ga tražeći nađe, da ga zove i da mu se odazove.

Potvrdimo tu ideju dostignućima tehnike. Pred mehanizacijom čovjek nije siguran. Rado se sklanja s ulice. Silan napredak tehnike sili čovjeka da rasplet teškoća svjetskih razmjera traži u drugim faktorima, a ne u sili tehnike. Tehnika je dvosjekli mač. Ljudi moraju potpisati tvrdnju da se »imaju svemu pretpostaviti duhovne i ćudoredne vrednote, da znanstveni i tehnički napredak ne dovede do uništenja ljudskoga roda, nego da, kao pomoćno sredstvo, posluži kulturnom uzdizanju« (Ivan XXIII u MetM br. 210).

Neka taj čovjek današnjice zalazi u sebe. Tu će naći sebe i Boga. Mi nećemo zastupati misao da je možda na tlu Evrope »čovjek umro«. I na tom tlu stupa na snagu mehanizam čovječje samoobrane. I pred tehnikom. Eto, taj čovjek želi ući u sebe. Iz sela čovjek seli u grad, ali ako je svaki grad kao Niniva, čovjeku ostaje želja za drugim gradom: Jeruzalemom.

Što o našim religioznim obiteljima?

Prije svega budimo načistu da u državi, pa i u Hrvatskoj, opstoji sva raznolikost tipova i oblika obiteljskog života, promatranog i s vjersko-moralne strane. Ima tradicionalno-patrijarhalnih obitelji, ali ima i obitelji sazdanih na modernim strukturama. Ima obitelji u kojima vlada stroga riječ očeva, a ima ih i demokratski ravnopravno strukturiranih.

Statistike nema. A kada bi je i bilo, ona nam ne bi riješila problem. Pomogla bi nam da ga bolje analiziramo. Govori se npr. da u Zagrebačkoj nadbiskupiji u užem smislu, u zagrebačkoj regiji, ima 38% vjerski određenih, vjernika, 20% neodređenih, 23% nereligioznih, 17% ateista. Na selu je bolje, ali, ako je ova statistika istinita, ona je i porazna (VJESNIK, nav. mj.). Porazna za sve nas.

Kraj takve nejednakosti situacija župnik će, u dogovoru s biskupom i s drugom braćom župnicima, raščlanjivati stanje. Lakše će doći do statistike svoje župe. Nije moguće dati jednu šablonu, neki magični štapić koji će odrediti pastoralno-odgojni nastup za svaku situaciju. Neka proradi inventivni duh svakog pojedinog svećenika. Dakako, uvijek u skladu s nepromjenljivim riječima Evanđelja. U autentičnom kontinuitetu s Crkvom, jer samo po njoj on ima pravo propovijedati.

Možda će župnik i roditelji naići na činjenicu da se vjera u djeci pozitivno *pobija*, a time i čudoređe na njoj osnovano (Pataki, OPĆA PEDAGOGIJA, Zagreb 1959, str. 244 sl). I takvih će situacija uvijek biti. Između teista i ateista ima i nesvedivih točaka (PinT br. 159—60). Tu nesvedivost konstatira i Pavao VI (PP br. 39; OA br. 34). Ali mi znamo da su Božja prava suverena (Dj 5,29). Znamo da je i s ateistima moguć dijalog. I da je on kao neki imperativ. Kada su zajamčene vrednote, osobito vrednote slobode, odgovornosti i otvorenosti za duhovno, dijalog je sa svakim moguć (OA br. 31).

Blaža je situacija ako se djeca nalaze pred činjenicom da se religija i na njoj osnovani moral jednostavno *ignoriraju*, a ne napadaju. Ignoriraju se, jer je odgoj areligiozan, a etika isto tako. Što tada? Nas i dalje mora interesirati sudbina duša. Misija primljena od Krista preko Crkve veže nas i dalje. Činiti dobro dušama traže od nas interesi Nadživota. U volji za humaniziranjem čovjeka, u volji za pravdom, solidarnošću i dobro shvaćenom jednakošću (OA br. 31) ne može biti onih koji se indolentno ili nezainteresirano ponašaju. Smatram da se ni jedan sociolog ne može pohvaliti da je objektivan ako jednostavno ignorira očitu činjenicu — više od 90% religiozno orijentiranih ljudi čovječanstva — te mimo nje prolaziti bez osvrta.

Najlakša je situacija ako se ateist *demokratski odnosi* prema religiji. Takav poštuje pojedinčevu svijest i savjest. Duša se ne može zaustaviti u svojoj teopetalnoj težnji. Dijalog je s takvima najosnovaniji. Zajednički se ide za stvaranjem integralne ličnosti. Koegzistencija i konvivencija, suradnja, međusobno pomaganje itd., mogući su u takvim situacijama i daju mnogo više nade u uspjeh na zajedničku korist. Takvo stajalište više odgovara dostojanstvu čovječje osobe, njegovim osnovnim pravima.

Na kraju bih primijetio nešto što je zajedničko, ili može biti zajedničko, svim trim situacijama (kada napadaju, ignoriraju, poštuju religioznu svijest i moral). Čuje se često da religija čovjeka *otuđuje*. Tako jedan piše da su teizam i ateizam jednako vrst čovječjeg otuđenja, jer da se postavljaju između čovjeka i njegova rada, njegovih predmeta (VJESNIK, nav. mj.).

Zanima me ovdje to da teizam čovjeka otuđuje. Zbog čega? Čini mi se da netom čovjek poviri iz sebe, odmah naiđe na nekoga ili na nešto što ga otuđuje postavljajući se između njega i njegova rada. Ima po-

svuda društvenih struktura, zakona, direktiva, običaja itd. A zar se život može zamisliti bez ugovora ili pogodaba? Ako je, dakle, zbog toga religija otuđena, recimo radije da je čovjek vječni Sizif.

Ali nije tako. Mi kao teisti priznajemo da opstoji ekonomsko otuđenje, jer je nametnuto izvana. Religija je rezultat imanentnih aspiracija. Ona se ne nameće. A prati čovjeka posvuda. Ulazi s čovjekom svakamo. Što čovjeka otuđuje? Sve što ga degradira, dehumanizira. Uživanje alkohola u pijanstvu, kriminal, nerad i sl., sve ga to otuđuje jer se protivi njegovim specifičnim kvalitetama koje mora imati. Religija se, dakle, ne postavlja između čovjeka i njegova rada, nego ga prati i u radu, i s njim je prije rada, i ostaje poslije rada.

Smjernice za praksu

Ne brinimo se prekomjerno za rezultat odgoja. Mi zalijevamo, sadimo, a Bog daje da raste. Na nama je da radimo kao da sve ovisi o nama, ali i da Bogu prepuštamo rezultat kao da jedino o njemu ovisi. Uvjereni smo da Bog obraća sebi duše, a ne mi. Čemu panika oko rezultata?

Trebalo bi poraditi oko toga da u župama roditelji nađu *pomoći* u odgajanju djece, ako to oni sami ne mogu. Nisu za to odgovorni samo kumovi, nego čitava vjerska zajednica, jer zajednica preko kumova vodi djecu na krštenje. Ako je roditeljski odgoj defektan i ako su oni, zbog ekonomskih razloga krivi za neodgoj djece, potrebno je, koliko se može, i ekonomski pomoći tim roditeljima, jer gladnomu prije pruži pomoć pa mu onda propovijedaj.

Kao drugu smjernicu naglasio bih potrebu da svaka župa bude doista *zajednica*. Ne zajednica radi sektaštva, zabave, razonode, s čisto horizontalnim preokupacijama, jer to nije vjerska zajednica. U vjerskoj zajednici prvenstvo pripada duhovnim, vjerskim, moralnim preokupacijama.

Treća bi se opaska odnosila na to da svačija pomoć roditeljima u odgoju mora biti *pripomoćna*. Molim da me dobro shvatite. Ne niječem da smo često dužni roditelje poučiti, ispraviti, ako su na krivom putu u odgojnoj praksi, ali, ako svećenik postupa bez razloga, dapače protiv istine i roditelja na odgoj djece? Njihovo je pravo »prvo i neotuđivo«. Sada prosudite postupak svećenika koji djevojci savjetuje ili opravdava predbračne spolne odnose, ili djeci govori da treba raditi, a ne moliti, ili da je štovanje svetaca ostatak politeizma, ili da je kult Marije ostatak matrijarhata, ili da nije potrebno govoriti o Bogu koji je nevidljiv kad imamo boga na zemlji: čovjeka itd. Takav sebi uzurpira roditeljska prava protiv njihovih i Božjih prava. I sije razdor u dušama. Ruši jedinstvo. Takav gubi pravo na propovijedanje.

Četvrta smjernica neka se primijeni na one što useljuju u grad. *Useljenike treba prihvatiti* kao članove župne zajednice, kao braću. Seljaci se lako izgube u anonimatu grada. Osjete zapuštenost. Može se dogoditi da ih smrvi kotač urbanizacije ili ponekad pretjerani fenomen socijalizacije. Zajedništvo u župi neka otvori vrata srca tim novajlijama da lakše podnesu prijelaz iz sela u grad.

Peto, roditelje treba upućivati da shvate ozbiljno svoju *strogu dužnost* odgajanja djece. Ima teologa koji upućuje ispovjednike da odgode ili zaniječu odrješenje ako uvide da bi roditelji mogli odgajati, ali da su u tome nemarni.

Roditeljima treba preporučivati *principijelnost i dosljednost.* Dakako, to vrijedi i za svećenike, župnike. Ako djeca vide primjer svojih roditelja, za njima će se povesti. Emocija i imitacija rukovode oblikovanjem djece, pa će roditelji iskoristiti taj potencijal da primjerom npr. zajedničkom molitvom ili dobrim djelom, dokažu plodnost vjere i vjerskog morala. Činjenica je da se religiozna djeca regrutiraju iz religioznih obitelji.

Sedmo, neka župa raspolaže s *vjersko-didaktičkim pomagalima,* kao što je vjerska biblioteka, dvorane za vjeronaučnu pouku, sastanke. Nadasve je potrebno da se među laicima nađu sposobne osobe koje će u mnogim pitanjima prisnije govoriti, npr. udate žene djevojkama. Razumije se, ta laička »elita« ne smije stvoriti sektaštvo niti neke privilegije.

Zaključak

Kako ćemo najbolje pomoći roditeljima? Neka naša prva preokupacija bude da očistimo evanđeosku poruku od neevanđeoskih naslaga, a najneevanđeoskija je naslaga: *nesloga, naša* nesloga. Možda je naša nesloga na radost nekim nevjernicima, a naša bi ih sloga razoružala. Zar smo kao sol zabljutavili? Ili smo se (na svoju propast) odrekli Jednoga i jedinstva?

Nastavimo svoju brigu za djecu, za onu najmanju. To nisu samo siromasi, nego i oni koji trebaju naše odgojne pomoći. »Meni ste učinili koliko ste učinili jednomu od ove moje najmanje braće« (Mt 25, 40). Pamtimo: Krist se poistovjećuje s tom najmanjom braćom. On je u njima, oni su ON.[1]

---

1 Postavljena su mi dva pitanja. Oba imaju vrijednost u sebi, ali su od interesa i za druge. Ovdje ih donosim u skraćenom obliku.

Prvo pitanje: *Što treba držati o tzv. »odgovornom očinstvu«?* — U pripravnoj fazi za enciklku HV opstojala su tri dokumenta: A, B, C. Dokument C nosio je naslov »Odgovorno očinstvo«. Potpisnici su htjeli izmiriti ekstremne pozicije dvaju prvih dokumenata. Međutim, s jedne strane, taj dokument C je nejasan, dvoznačan, a s druge strane, u enciklici HV s njim je obračunato, jer je Papa naglasio da odgovornost roditelja ima svojih granica (br. 17) koje nitko ne smije prijeći. Oni mogu dogovorno, s puno odgovornosti, određivati upotrebu neplodnog razdoblja (br. 16), ali izravno im nije dopušteno frustrirati proces začeća (br. 14), jer oni nisu apsolutni gospodari, nego sluge ili službenici roditeljske moći (br. 13). Prema tome, oni ostaju odgovorni, tj. spremni na kaznu ili nagradu za neispravnu ili ispravnu upotrebu očinske i majčinske stvaralačke moći. Svoju odgovornost moraju izgrađivati prema objektivnom redu morala, tj. formirati ispravno savjest, gledajući narav čina, vrednote ljudske osobe, zahtjev Božje volje i naučavanje Crkve (GS br. 50—51). Nemojmo dokidati riječ »odgovorno« niti pretvarati roditeljsko očinstvo u apsolutno ili potpuno suvereno i nikomu podložno, nikomu odgovorno . . .

Drugo pitanje: *Je li istina da Drugi vat. sabor ne govori o ciljevima ženidbe, nego da govori o ženidbi kao zajednici ljubavi?* — Na više sam mjesta govorio i o ovom pitanju. O odgovornom očinstvu vidi LJUBAV U SLUŽBI ŽIVOTA str. 35—41, a o ciljevima u braku vidi isto mj. str. 25—29, ili BS 2 (1968) 182—222. Ovdje odgovaram direktno: Drugi vat. sabor govori o ciljevima braka u GS br. 48. i br. 50. Ne smiju se zabaciti ni ostali ciljevi braka, piše u GS br. 50, ali treba držati na umu da i ljubav, i brak, i čitavo ustrojstvo braka teže prema višem cilju: rađanju i odgajanju djece. Dakle, izričito govori o ciljevima, i među njima priznaje prvenstvo cilju rađanja i odgajanja djece. A što se tiče ljubavi u braku, u biti ostaje nauka iz CASTI CONNUBII Pija XI (Denz br. 3707). No, o svemu tome raspravljano je na drugim mjestima, pa je suvišno ponavljati.

SUMMARIUM

De educativo munere familiae sermo in articulo instituitur. Non est quaestio de tali munere in genere, sed prout exerceri potest et debet in nostris circumstantiis socialibus et politicis. Cum enim nostrae familiae religiosae cum educatione atheistica debent quaerere possibilitatem dialoghi, articulus quaerit fundamentum dialoghi. In humanismo seu in ordine naturali tale fundamentum invenitur. Expositis mutatis circumstantiis sive intra familiam, sive ab extra provenientibus, dicto familiam hodiernam nimis *apertam* esse, triplex situatio occurrere apparet: aliqui religiosam educationem oppugnant, alii illam ignorant, sed sunt qui conscientiam religiosam democratice verentur. Quidquid sit, stricta obligatio parentum prolem educandi manet. Ecclesia subsidiariam opem afferre debet. Ostendens varia signa optimismum inspirantia, dicit quae in praxi sunt attendenda: praebere parentibus adiutorium in educando, paroeciam tamquam veram communitatem formare, falsa pro educatione parentibus non proponere, agricolas in urbem immigrantes benigne recipere, doctrina et exemplo prolem religiose formare, media didactica adhibere v. gr. bibliothecam, aulas, media communicationis etc. Obligationem educandi videt in dictis Christi quibus semetipsum parvulis comparavit, et etiam identificavit (Math., 25,40).